

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

וזאת תורת הקנאות

הלכה

הגורל בהלכה

פרשת פנחס תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ כ"ט [תת"ג]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109

ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת פנחס הגורל בהלכה

"וידבר ה' אל משה לאמר. לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות. לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו. אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו. על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט" (פרק כ"ו פסוק נ"ב – נ"ו).

א

אופן חלוקת הארץ למשפחות

הנה לא נתפרש בתורה דין חלוקת נחלת כל שבט ושבט למשפחותיו לבית אבותיו, האם נקבעה על פי הגורל או על פי נשיאי השבטים, ובראשונים מצינו בזה ג' שיטות:

א. השיטה מקובצת (ב"ב קי"ז ע"ב) כתב בשם הראב"ד דחלוקת הגורל לשבטים בלבד ניתנה ולא לחלוקת המשפחות והיחידים, וכך משמע ברש"י (במדבר ל"ד י"ז):

"אשר ינחלו לכם - בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון".

ב. עוד כתב בשיטה מקובצת (שם דף קכ"א ע"ב) דהראב"ד חזר בו, ונקט דאף חלוקת המשפחות על פי הגורל היתה, ויליף לה מקרא דכתיב 'והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם' וכחלוקת השבטים חלוקת המשפחות, אלא שבחלוקת המשפחות לא הוזקו לאורים ותומים.

ג. שיטת התוס' (ב"ק פ"ח ע"ב ד"ה הכי, קידושין מ"ב ע"א ד"ה יתומים, בכורות נ"ב ע"ב ד"ה אמר) דאף חלוקת המשפחות ובתי האב על פי גורל ואורים ותומים היתה, כחלוקת נחלת כל שבט ושבט.

הגורל בהלכה

ב

במהות דין הגורל

והנה יש לעיין ביסוד דין הגורל, האם כחו ותוקפו בהיות בו מעין נבואה ורוח הקודש, והתורה חידשה דיש בגורל לבטא השגחה פרטית, או שמא אינו אלא אמצעי סביר לקבוע הכרעה מעשית כאשר יש לשני צדדים או יותר זכות שווה ואין בידיהם להגיע לידי הסכמה, וכהא דחלוקת הארץ וכהא דאחין החולקים בנחלת אבותם.

וידוע מה שכתב בחות יאיר (סימן ס"א) דכאשר גורל נעשה כראוי וכנכון "שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה כמ"ש הבה תמים מש"כ אם הגורל מקולקל אין מבוא לומר שמי שזכה מאת ה' היתה זאת".

ובמשלי (ט"ז ל"ג) כתיב:

" בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו".

וכתב שם רש"י:

"בחיק יוטל את הגורל - בינו לבין עצמו אדם מטיל גורל. ומה' כל משפטו - לברור לכל אחד ואחד חלקו".

ובמצודות דוד כתב:

"דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחם להניחם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאום כבר נגזר משפט הדבר מה' וזכה כל א' בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל".

וכעין זה כתב בביאור הגר"א:

"אל ידמה האדם ברעיונו כי כחי ועוצם ידי עשה החיל הזה אלא אף מה שמטילין גורל על מה שבחיקו מה' כל משפטו היה מתחלה מי יזכה".

ועיין פלא שכתב הרלב"ג:

הגורל בהלכה

"יש דברים יחשוב שיהיה חדושם קרי והזדמן ובהם באמת הגבלה וסדור מהשי"ת בחיק, וזה כי הגורל יוטל בחיק ויחשוב שיהיה משפטו בדרך הקרי, והנה תמצא כי מה' כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה. וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים הקשי יום".

והדברים פלא.

ונראה לכאורה דבשאלה זו נחלקו גדולי הדורות.

דהנה כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן קס"ב, הובאו דבריו בפתחי תשובה חו"מ סימן קע"ג סק"ב) דלא מהני הגורל אלא כשבאים לחלוק בגוף הקרקע דומיא דחלוקת הארץ, אבל כשבאין האחין או השותפין לקבוע בגורל למי תינתן זכות ראשונים לבחור לו חלק בנחלה ומי יבא אחריו ואחרי אחריו, אין כל תוקף בגורל.

וכיוצא בדבר נחלקו האחרונים בהמבואר בחו"מ (סימן קנ"ד סעיף ג') דשכנים לא יפתחו חלונות זה כנגד זה, ואם שניהם באו לפתוח בבת אחת יעשו פשרה ביניהם, וכתב שם הנתיבות (סק"ו) דלא אמרו בזה שיטילו גורל ביניהם, דלא מהני הגורל אלא במקום שחולקין גוף הקרקע ולא בדיני שכנים.

אך לא כך כתב החזון איש (ב"ב סימן י"ב אות ג'), וז"ל:

"והנה בבאין לפתוח בבת אחת כל אחד בחצי ביתו, ושניהם רוצין צד צפון או צד דרום, כתב הריטב"א דמפשרין ביניהם וכמש"כ הרמ"א בסמוך, ונראה דאם אי אפשר לפשר ביניהם, מטילין גורל כמבואר לקמן סי' קנ"ט דזה חשיבא כחלוקה, ולעולם בחלוקת היורשין והשותפין כשקובעין ב' חלקים שוין בשמותן, וכל אחד רוצה באחד מן החלקים מטילין גורל".

הרי לן דפשיטא ליה דאף כאשר לא מדובר בחלוקת רכוש וקנין, יש תוקף בגורל כל שמדובר בשני צדדים בעלי זכויות שוות, ולא כדברי השבות יעקב והנתיבות.

ולכאורה נחלקו בשתי הדרכים הנ"ל, דאם נקטינן דתוקף הגורל מעין רוח הקודש ואורים ותומים, חידוש הוא ואין לך בו אלא חידוש, ובעינן ביה דומיא דחלוקת הארץ, וכשיטת השבות יעקב והנתיבות. אבל אם כל עיקרו אינו אלא הנהגה מקובלת בין אדם לחבירו כשאין שורת הדין ומדת המשפט נוטה לזה או לזה, מסתבר כדברי החזון איש.

הגורל בהלכה

ג

גורל בדיני נפשות

והנה מצינו בספר יונה דכאשר הים סער והספינה חשבה להישבר, הטילו מלחי הספינה גורלות כדי לדעת בשל מי הסער הגדול הזה, עוד שעלה הגורל על יונה והטילו אותו לים כבקשתו.

ובספר חסידים (סימן תרע"ט) כתב דכך הלכה גם לדורות, דיורדי הים שעמד עליהם נחשול לטובעם יטילו גורל, ומי אשר יפול עליו הגורל שלש פעמים ישאווהו ויטילוהו הימה.

ולכאורה צ"ע מנא ליה דיש יותר תוקף בגורל ג' פעמים, ואף שכבר כתב המלבי"ם (יונה א' ז') לדייק מלשון הפסוק שהטילו גורלות דלא סגי בגורל אחד, עדיין צ"ע דהלא מיעוט רבים שנים.

ונראה דרק אם נפל הגורל על אותו האדם שלש פעמים סמכין על חזקת שלש פעמים. דהלא נחלקו רבי ורשב"ג (יבמות ס"ד ע"ב) אם בתרי זימנין הוי חזקה או רק בתלת זימני, ואזלינן לחומרא, ומשום כך נקטינן דלגבי ממון אין השור נעשה מועד אלא בג' פעמים, אבל לענין תינוק שמתו אחיו מחמת מילה או בקטלנית חיישינן גם בשתי פעמים, עי"ש. ונראה לפי זה דלגבי שאלה זו אם יטילו אדם למותו פסקינן לחומרא דרק בתלת זימני הוי חזקה, ודו"ק.

אך הספר חסידים סתר דבריו, דבסימן תש"א כתב:

"בני אדם שבספינה והיה רוח סערה, אין רשאים להפיל גורלות שאם יפול על אחד מהם צריך להטילו בים אין זה לעשות כאשר עשו ליונה בן אמיתי..."

ודברי החסיד נראין כסותרין אלה את אלה, וכבר עמד בסתירה זו הכנסת הגדולה (חו"מ סי' קע"ג הגהות ב"י אות ג).

ולכאורה היה נראה לחלק, שבאות תש"א איירי בסערה טבעית, ובו כתב דאין להטיל גורלות משום שאין דוחין נפש מפני נפש ואין להם רשות להרוג אחד מהם כדי שינצלו כולם. ואף לגבי סיעה של בני אדם שאמרו להם תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם

הגורל בהלכה

לא נהרוג את כולכם הלכה דאין נותנים להם כמבואר בירושלמי (תרומות פ"ח ה"ד, דף מ"ז ע"א), קל וחומר בנידון דידן שאין לעשות מעשה הריגה בידיים. אבל בסימן תרע"ט איירי במצב שהים שליו ושאנן וכל הספינות שטות להן בשלוח, ורק מסביב לספינה זו הים סוער ורק ספינה זו בסכנת טביעה, הרי רואים בעליל שמן השמים הוא ומה יצא הדבר, ובכה"ג יש לסמוך על הגורל.

ואכן זה לשון החסיד (בסימן תרע"ט):

"בני אדם שעוברים בים ועמדה עליהם רוח סערה לשבר הספינה או להטביעה בים ושאר הספינות עוברות בשלום בידוע שיש בספינה מי שחייב ורשאים להפיל גורלות..."

הרי שהדגיש דרך אם שאר הספינות עוברות בשלום ורק ספינה זו מטולטלת בסערה, בידוע שיש בה מי שחייב, ורשאים המה משום כך להטיל גורל לדעת מי הוא זה ואי זה הוא, ואכן כך כתב רש"י ביונה (פ"א ז):

"לכו ונפילה גורלות - רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלחם משתברת".

ויתירא מזו מצאנו בפרקי דרבי אליעזר (פ"י):

"לא קבלו האנשים להפיל את יונה אל הים, והפילו גורלות עליהם, ויפל הגורל על יונה, שנאמר ויפלו גורלות ויפול וגו', מה עשו נטלו את הכלים שבאניה והשליכו אותם אל הים להקל מעליהם, ולא הועיל מאומה. רצו לחתור ביבשה ולא יכלו, מה עשו, נטלו את יונה ועמדו על ירכתי הספינה, ואמרו אלהי עולם ה' אל תתן עלינו דם נקי, שאין אנו יודעין מה טיבו של האיש הזה, אמר להם בשבילי הצרה הזאת עליכם, שאוני והטילני אל הים. מיד נטלוהו והטילוהו עד ארכובותיו, ועמד הים מזעפן. לקחו אותו אצלם, והים סוער עליהם, הטילוהו עד טבורו והים עמד מזעפן, והעלו אותו אצלם והים הולך וסוער עליהם. הטילוהו עד צוארו ועמד הים מזעפן, ועוד העלו אותו אצלן והים הולך וסוער עליהם, הטילוהו כלו ומיד עמד הים מזעפן".

ולפי"ז נראה דאין ללמוד מזה דמהני הגורל בדיני נפשות או שאר סוגיות ההלכה.

הגורל בהלכה

וגם בכנסת הגדולה (שם) הביא את דברי הספר חסידים (סימן תרע"ט), ותמה עליו דלא מצינו דין גורל אלא בממונות ולא בעניני נפשות, ואין ללמוד מהא דיונה שגויים ועובדי עבודה זרה היו, עי"ש. [ובלאו הכי נתבאר לעיל מטעם אחר דאין ללמוד מהא דיונה, ואכמ"ל].

והנה ביו"ד (סימן קנ"ז ס"א) הביא הרמ"א את דברי הירושלמי (תרומות פ"ח ה"ד, דף מ"ז ע"א) דסיעה של בני אדם שאמרו להם הגויים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואי לא נהרוג את כולכם, אפילו כולם נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל. וכתב שם הפתחי תשובה (ס"ק י"ג) בשם תפארת למושה דמכל מקום על ידי גורל מותר להם למסור אחד מהם וכמעשה דיונה בן אמיטי.

והחזון איש (יו"ד הלכות עבודת כוכבים סימן ס"ט אות א') דחה דבריו וכתב שאין ללמוד ממעשה דיונה שעל ידי הגורל נתברר בשל מי הסער הזה, ועוד דיונה היה נביא ואמר הטלוני הימה, ואין ללמוד ממנו לפסוק דיני נפשות על ידי גורל.

אך מכל מקום כתב החזון איש שאם יסכימו כל אנשי הסיעה להטיל גורל ומי שהגורל יפול עליו ימסור את נפשו להציל כל השאר הרשות בידו, דהלא אף ללא גורל זכות היחיד למסור את נפשו על מנת להציל את הרבים וכמעשה דפפוס ולוליינוס הרוגי לוד (תענית י"ח ע"ב), עי"ש.

ועיין עוד מה שאמרו (סנהדרין מ"ג ע"ב) "בשעה שאמר הקב"ה ליהושע חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא, אמר לפניו הפל גורלות, הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן, אמר לו יהושע, בגורל אתה בא עלי, אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליהם גורל על אחד מכם הוא נופל, אמרו לו בבקשה ממך, אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה ארץ ישראל שתתחלק בגורל שנאמר 'אך בגורל יחלק את הארץ'".

אך גם מזה אין ללמוד דמהני הגורל בדיני נפשות, דשאני התם שהיה על פי הגבורה והוראת שעה ולא לדורות.

הגורל בהלכה

ד

בענין כשרות הגורל

בשו"ת חות יאיר (סימן ס"א, הובאו דבריו בפתחי תשובה קע"ה סק"א) דן ב"ב אנשים שהחליטו להטיל גורל מי יזכה בגביע כסף. עמדו וכתבו י"ב פתקאות על שם שנים עשר המשתתפים והונחו בקערה אחת, ובקערה השניה הונחו י"א פתקאות ריקות ופתקא אחד שעליה כתבו מזל טוב, ונער אחד העלה פתק מקערה זו ופתק מקערה השניה, ונקבע על ידם דאותו אדם שיעלה שמו עם פתקא שכתוב בו מזל טוב יזכה בגביע.

כאשר עשו את הגורל והנער העלה את הגורל השני, זכה פלוני בפתקא דמזל טוב וזכה לו. לאחר מכן הלך אחד מאלו שלא זכו ובדק את הגורלות שנשארו, ומצא שבין הפתקאות שנשארו יש עוד פתקא שכתוב עליו מזל טוב, ומשום כך ערער על תוצאות הגורל. ופסק החוות יאיר שטענתו צודקת, וצריך לחזור ולערוך את הגורל שנית.

והנה לאחר שעשו את הגורל שנית ואדם אחר זכה, חזר אחד מהם ופשפש ומצא שנכנסו לגורל רק י"א פתקאות מתוך י"ב המשתתפים ושמו של אחד נשמט ולא נכנס לגורל. אמנם מי שזכה הגיע להסכם עם פלוני שישמו נשמט, והציע לו פיצוי על מנת שיקבל את תוצאות הגורל ולא יערער עליו, ואכן זה ויתר על זכותו.

ופסק החוות יאיר שאין בהסכמתו כלום, והגורל בטל מעיקרא כיון שלא נעשה כדת וכדין, ובביאור הדברים כתב:

"אף על פי שאין טעם ושום סברא ומקום לערער שום אחד מהם מצד השכל... כי ראינו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים שסמכו על הגורל באשר נעשה בלי מחשבות אדם ופעולת אנוש מצד התחכמות, אך בגורל תחלק הארץ וכן סמכו על הגורל במיתת עכן ויונתן... מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה כמ"ש הבה תמים, מה שאין כן אם הגורל מקולקל אין מבוא לומר שמי שזכה מאת ה' היתה זאת".

אמנם לענ"ד נראה שמסקנא זו נכונה גם אם נפרש אם כל תוקף הגורל ככלי בעלמא להכרעה באופן מעשי, דכל שלא נעשה כראוי וכיאות ללא משא פנים וצד כלשהו של רמאות וקנוניא בטל כל תוקפו ומהותו, וזה פשוט וברור בסברא.

הגורל בהלכה

ובתשובה כתבתי דכ"ז בגורל שהוטל ע"פ הסכם הדדי בין כמה אנשים, וכיון שלאחד מהם היה יתרון או חיסרון בטלה ההסכמה ובטל הגורל מעיקרו, אבל כאשר הגורל מוטל ע"י גורם אחראי, כגון בכולל אברכים שהנהלתו הגרילה בין האברכים פרס על סדרי לימוד ללא הפסקות, ויש להניח שדעתם סומכת על ההנהלה, ובסמכותה לבצע שינויים בתקנות ההגרלה, וגם ברור לכל שבהגרלה בין מאות אנשים יפלו טעויות בלתי נמנעות, נראה שיש סמכות בידם להחליט על סדרי ההגרלה אף בדיעבד, כל עוד נעשה הדבר בתום לב, ובפרט כשיש ספק אם נפל פגם בתוצאות, אם יחליטו לקיים את שעלה בגורל, יש בסמכותם לעשות כן.

ה

גורל בענייני המצוות

הנה כתב המגן אברהם (סימן קל"ב סק"ב) דאם שנים חייבים באמירת קדיש, ובימיהם נהגו שרק אחד אומר, וכך הוא מנהג קהילות יוצאי אשכנז, יטילו גורל ביניהם מי יזכה לומר קדיש.

ועוד מצינו גורל במה שאינו מדיני ממונות אלא בענין המצוות וקיומם, והוא מה שכתב בשערי תשובה (או"ח סימן תפ"ב סק"א) לגבי שנים המהלכים בדרך ויש ביניהם כזית אחד של מצה, מי יזכה לאכלו, ובשאלה זו דנו בשו"ת בית יהודה (סימן נ"ח) ועוד אחרונים, והשערי תשובה כתב שיטילו גורל מי יזכה לקיים מצוה זו.

ואבוהון דכולהו מה שמבואר במסכת יומא (פרק ב, ועיי"ש דף י"ד ע"ב) דבמקדש הטילו פייסות מי יזכה בתרומת הדשן, ועוד פייסות שהיו במקדש. הרי לן מכלל זה דלא רק בחלוקת רכוש הטילו גורלות, אלא אף בכל ענין שלרבים יש בו זכות שוה, ורק אחד יכול לזכות בו בפועל, שמכריעים בו על ידי גורל.

והנה חידש שם המגן אברהם דאם עשו גורל בין חמשה אנשים בענין אמירת קדיש ושנים מהם עם אותו שם והגורל יצא על שמם, שאין עושין גורל חדש בין שני אלה בלבד, אלא מפילים גורל חדש בין כל החמשה, דכיון שהגורל הראשון לא היה ראוי ומתוקן לגמרי כאילו לא היה, ואין גורל לחצאין.

הגורל בהלכה

והמגן אברהם הביא ראיה מהמבואר (יומא כ"ב ע"א) דהכהנים היו רצים ועולים בכבש כדי לתרום את הדשן וכל הקודם לד' אמות זכה, ואם נכנסו שנים כאחד לד' אמות אומר הממונה לכולם "הצביעו" ולא רק לאותם השנים, עי"ש.

אך יש מגדולי האחרונים שדחו את ראיית המג"א, ובשו"ת מעיל צדקה (סימן י') וכן בשו"ת שבות יעקב (חלק ג' סימן כ"ד) כתבו דשאני התם דהאחרים לא נדחו על ידי הגורל אלא על ידי ששניים הראשונים רצו יותר מהר מהם, וכיון ששנים אלו לא זכו על ידי הריצה שהרי נכנסו כאחד לד' אמות אם כן בטלה הריצה, וכשבאים להצביע כולם שווים בגורל. מה שאין כן בשאלה לגבי הקדיש דשלשת האחרים כבר נדחו על ידי גורל, מהיכי תיתי לאפשר להם לזכות על ידי גורל חדש.

וכעין שאלה זו דן בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ב סימן כ"ו) בשותפים שקנו ביחד כמה אתרוגים ומצאו ביניהם אתרוג אחד מהודר ביותר, ושנים ששמותיהם שווים היו ביניהם, ועשו גורל ביניהם מי יזכה באתרוג זה, ויצא בגורל שם זה, ונסתפקו אם יגרילו מחדש בין שנים אלה בלבד או שכולם ישתתפו שוב בגורל, וכתב לתלות שאלה זו במה שנחלקו המגן אברהם וברי פלוגתיה, ושוב כתב לפלפל דאפשר דדיני ממונות שאני ולכולי עלמא יגרילו מחדש בין כולם, ואכמ"ל.

ו

שו"ת בענין קנין גורל

מעשה בא לידינו בסוחר עתיקות ששלח חבירו, אף הוא סוחר עתיקות, לבדוק ספר עתיק וישן ולנסות לקנותו ממי שהספר היה ברשותו. לאחר הרכישה התגלעו חילוקי דעות בין שני הסוחרים השליח ומשלחו למי הספר שייך, המשלח טוען שהוא זה שהודיע לשליחו על קיום הספר וביקשו לקנות לו. כאשר השליח טוען שהוא היה רשאי לקנותו לעצמו וכן עשה.

כדי למנוע ריב ומדון הסכימו ביניהם להטיל גורל ומי שיזכה בגורל הוא זה שיזכה בספר. לאחר שהטילו את הגורל חזר בו מי שהפסיד וטוען דכיון שלא קיבלו קנין אין הגורל מחייב.

ונחזי אנן בפתרון שאלה זו.

הגורל בהלכה

הנה מבואר בב"ב (ק"ו ע"ב) דאחין שחלקו קנו בגורל וכיון שזכה אחד מהם קנו כולם. וכבר הבאתי במק"א (מנחת אשר במדבר סימן ע"ט אות ג') מה שנחלקו הראשונים בביאור מה שאמרו "כיון שעלה גורל של אחד קנו כולם" דאיך קנו אלה שעדיין לא נקבע חלקם ע"י גורל. ונאמרו בזה ג' דרכים כמבואר שם, אך מ"מ כו"ע מודי דמי שזכה בגורל אהני ליה זכה בחלקו.

אך לא מצינו זכיה ע"י גורל אלא באחין שחלקו, ובשותפין שחלקו (עיין חשן משפט סימן קע"ג) וכעין חלוקת ארץ ישראל דמיניה ילפינן, אך לא מצינו זכיה בגורל במקח וממכר, ולכאורה נראה דכיון דלא ידענו שגורל מהני אלא מחלוקת ארץ ישראל אין לנו אלא בחלוקה ולא בקנין מחודש. וכיון דבני"ד מדובר בקנין ולא בחלוקה לכאורה פשוט דאין תוקף בגורל.

וכבר כתב הגר"ח (בפ"ב משכנים) לבאר דשאני חלוקה מקנין, דלמ"ד יש ברירה והאחין שחלקו יורשים הם אין צריך אלא בירור ומשו"כ מהני הגורל לברר חלקו של כל אחד ואחד, אך אף למ"ד אין ברירה ולקוחות הם, מ"מ שאני חלוקה מקנין דעלמא ובחלוקה מהני גורל עי"ש.

ונראה להוסיף בביאור הדברים, דבחלוקה לא בעינן קנין גמור, דאף קודם הקנין יש לכל אחד ואחד קנין מסוים, וקנין זה פושט צורה ולובש צורה, ובמקום קנין משותף לכולם זוכה כל אחד בחלק מוגדר ומסוים. וזה גדר החלוקה, ובה ניתנה הלכה דמהני גורל, ולא בקנין שבו יש להוציא מרשות פלוני ולהכניס לרשות אלמוני, וכבר כתב כן בנמוקי יוסף שם בב"ב עי"ש.

וראיתי בשו"ת בית שלמה (חשן משפט סימן מ"ט) שדן בשאלה בשני אחים שירשו מאביהן ס"ת ישן ויקר שהיה ברשותו של הרה"ק מהר"ם מפשעווארסק זצ"ל וכל אחד מהם רצה לזכות בו, והסכימו ביניהם להטיל גורל ומי שיזכה בגורל יפצה את אחיו בפיצוי כספי. ולאחר שזכה בו שמעון ערער ראובן לומר דלא מהני גורל.

וכתב הבית שלמה לדבר פשוט דלא מהני גורל אלא בחלוקת נחלה או בחלוקת שותפות ולא במקום שצריך קנין, ודייק כן מדברי הרשב"ם עי"ש.

אך באמת נראה לכאורה דשאלה זו שנויה במחלוקת, דהנה נחלקו הראשונים אם הגורל עושה קנין או שמא אין הגורל אלא בירור בלבד ולאחר שזכה בגורל צריך שוב

הגורל בהלכה

לקנות בקנין חזקה, לדעת הרמב"ם (הל' שכנים פ"ב הי"א) והרשב"ם נגמר הקנין ע"י גורל בלבד, ולדעת הרא"ש (שו"ת כלל צ"ח סימן ב') והראב"ד אין הגורל עושה קנין, כמבואר לעיל.

אמנם אף שהרמב"ם והרשב"ם נקטו שניהם דגורל עושה קנין, שתי שיטות שונות להם ושני פנים הן. לדעת הרשב"ם ילפינן מחלוקת א"י דגורל מהני, אך הרמב"ם כתב להדיא דגורל מהני משום דבההיא הנאה דצייתי להדדי גמרו ומקנו, וז"ל שם (פ"ב הי"א) "האחין שחלקו ועשו ביניהם גורל כיון שעלה גורל לאחד מהן קנו כולן בהנייה שנעשית להם ששמעו זה מזה לדבר שהסכימו עליו גמר כל אחד מהן ומקנה לחבירו".

ושורש המחלוקת בשתי גירסאות ושני פירושים שונים שיש בסוגית הגמ' בב"ב, דלגירסת הרשב"ם לא אמרו אלא אמר רב אשי בההוא הנאה דקא ציייתי אהדדי, והרשב"ם ביאר לשיטתו דכשם שהאורים ותומים בחלוקת א"י נועדו רק להשקיט מדון ולהסיר תרעומת בראות כל ישראל שהגורל מכוון לרוח הקודש שבאו"ת, כך האחין שחלקו, אף שאין לנו או"ת, בההוא הנאה גמרו ומקנו בדעת שלימה ואין חשש ריגון ופקפוק, אך יש מן הראשונים שגרסו אלא א"ר אשי, ולשיטתם באמת חזרו בהם ממה דהוי אמינא ללמוד את תוקף הגורל מחלוקת א"י, דשאני התם שהיה עפ"י אורים ותומים, אלא א"ר אשי דמטעם אחר מהני גורל משום דבההיא הנאה גמרו ומקנו, וברור דגם הרמב"ם פירש כן וכנראה שגם לפניו היה גירסא זו.

ועיין בריטב"א בב"ב שם שכתב:

"אלא א"ר אשי בההיא הנאה, פירוש והנאה ככסף, ומורי נר"ו אומר שאין דין גורל אלא בקרקעות דגורל מדין כסף הוא ובקרקעות, וברשב"ם פירש שכן הדין במטלטלין דבההיא הנאה חשיב כאילו משך, וכן דעת התוס'".

וכ"כ הנמוק"י בדעת רש"י והרשב"ם דבההיא הנאה הוי נמי כאילו משך עי"ש. הרי לן להדיא בריטב"א דכח הקנין שבגורל משום הנאה היא, אלא שנחלקו אם מדין כסף הוא ולא מהני אלא בקרקעות, או דהוי נמי כאילו משך דמהני גם במטלטלין, ועיין גם במהר"י מיגש דגרים נמי אלא, וכ"ה בנמוק"י כמבואר.

ועיין עוד בב"ח (סימן תע"ג) שכתב לבאר שיטת הרא"ש הנ"ל דאין הגורל עושה קנין, דהוי נמי משום דגרים "אלא א"ר אשי", וכיון דלא ילפינן מחלוקת הארץ אין לנו

הגורל בהלכה

ראיה דמהני לקנין, ואין לנו בחידושו של רב אשי דמהני משום בההיא הנאה אלא לענין בירור החלקים בלבד ע"ש.

ומ"מ נראה לכאורה, דאף שצודק הבית שלמה אליבא דהרשב"ם דכיון דילפינן מחלוקת א"י אין לך בו אלא חידושו כנ"ל, אבל לפי כל הראשונים שגרסו 'אלא א"ר אשי', ונקטו דכל תוקף הגורל משום בההיא הנאה היא, אין לחלק בין קנין לחלוקה, דהלא במרחבי הש"ס מצינו דגם בקנין מהני בההיא הנאה, כמבואר בגיטין (י"ד ע"א) ובקידושין (ט' ע"ב) ועוד [ועיין מה שנתבאר בזה באריכות במנחת אשר לב"ב (סימן מ"ו) ובמנחת אשר ויקרא (סימן ע"ז)].

ותימה לכאורה על הגאון האדיר בעל הבית שלמה שהיה מרא דכולא תלמודא שהעלים עיניו מדברי הרמב"ם והראשונים.

אמנם באמת נראה שהלכה כמותו ולא מטעמיה אלא מטעם אחר, דהנה לא מצינו בשום מקום שעצם הסכמת בנ"א בעצה אחת יש בה הנאה יתירה עד שלא יצטרכו לעשות מעשה קנין. והלא לכאורה בטלה תורת הקנינים דלעולם הקונה והמקנה הגיעו לעמק השווה והסכימו בדעה אחת על המקח ולמה לא נימא בההיא הנאה דקא צייתו אהדדי גמרו ומקנו.

אלא נראה פשוט דלא אמרו כן אלא בשותפין שחלקו בלבד, ומשום שמשעה שגמרו בלבם לחלוק ולפרק את השותפות אין רצונם להתעכב, והריב שכיח בשותפין ובפרט כאשר החליטו לחלוק, ולא בכדי תיקנו חז"ל שבועת השותפין, ומשום כך אמרו דכאשר הסכימו ביניהם לחלוק בגורל ולא להתעכב בדינא ודיינא יש בזה הנאה יתירה, וכך למדתי מתוך דברי הרשב"ם והנמוק"י, דהרשב"ם כתב שם "דבההיא הנאה דצייתי להדדי ונשמעין זל"ז לחלוק בגורל כדי שיטול כל אחד חלקו בפני עצמו דאין חפצים עוד בשותפות הלכך אין רוצין שיהא עוד עיכוב בדבר וגמרו ומקנו אהדדי" וגם הנמוק"י כתב כעין דבריו.

אמנם אפשר דבנידון של הבית שלמה באמת מהני חלוקה, דהלא ס"ת זה ירושה היה להם, ואף שלפי ההסכם שביניהם מי שהגורל יעלה לזכות יזכה בכולו וישלם לאחיו, מ"מ הוי כעין חלוקת נחלה דמ"מ יורשים הם וירושה היא זו [כן נראה לכאורה ועדיין צ"ע], אבל בנידון דידן שמעולם לא היו שותפין הוי כמקח וממכר ממש, וממ"נ לא מהני ביה גורל, לשיטת הרשב"ם משום דלא מהני גורל אלא בחלוקה ולא בקנין,

הגורל בהלכה

ולשיטת הרימ"ג והרמב"ם וסייעתו משום דרך בחלוקת השותפין אמרו דבההיא הנאה גמרו ומקנו ולא במקח וממכר.

אך כבר הבאנו לעיל ממקורות רבים שבהם השתמשו בגורל אף בכל ענין שבהם יש צורך להכריע בין זל"ז ואין בידינו קנה מדה בתורת המשפט להכריע למי ליתן וה"ה בני"ד.

וע"ע בכסף הקדשים (חו"מ סי' קע"ג) שנסתפק אם מהני הגורל מדין סיטומתא, עי"ש.

וזאת תורת הקנאות

"פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום, והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם תחת אשר קנא לאלקיו וכפר על בני ישראל" (כ"ה י"א – י"ג).

"אמר רבי שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל ובניי בעולם הזה אף לעתיד לבוא אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר (מלאכי ג') 'הנה אנוכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ד' וגו' והשיב לב אבות על בנים. ר' אלעזר אומר הסב הקב"ה שמו של פנחס בשמו של אליהו ז"ל מתושבי גלעד מלמד שעשה תשובת ישראל בהר גלעד שנאמר 'הנני נותן לו את בריתי' 'בריתי היתה איתו החיים והשלום' ונתן לו חיי העולם הזה וחיי העולם הבא ונתן לו שכר טוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם".

הנה אמרו חז"ל "ויעמוד פנחס ויפלל אמר רבי אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל, מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו, ביקשו מלאכי השרת לדוחפו, אמר להן: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא" (סנהדרין פ"ב ע"ב).

וצריך ביאור למה ביקשו מלאכי השרת לדוחפו, וכי לא ידעו הלכה זו דהבועל ארמית קנאים פוגעים בו. ונראה ביאור הדברים, דבאמת לא ניתנה רשות לקנאי לקנא קנאת ה' אלא א"כ זכה וטהורה היא כונתו כעצם השמים לטוהר, אם יש בלבו שמץ כעס ורוגז לא ניתנה לו רשות לפגוע בנפש זולתו, ורק כאשר קנאותו כל כולה על מדת הרחמים עומדת

וזאת תורת הקנאות

רשאי הוא לקנא קנאת ה' צבאות, וזה שכתב רש"י בסנהדרין (פ"א ע"ב) "קנאים בני אדם הכשרין המתקנאין קנאתו של מקום". פנחס בבואו לקנא קנאת ה' כונה כפולה יש בלב, לא רק קנאת ה' הבוערת בנפשו אלא גם משיב חמה הוא וכונתו לכפר על בני ישראל "ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי".

הדברים, הלא המה ברורים בדברי אדוננו הר"ן בחידושיו שם:

"וירא פנחס בן אלעזר, מה ראה אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו אחי אבי אבא, לא כך לימדתני ברדתך מהר סיני, הבועל את כותית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא" (שם פ"ב ע"א). "יש שואלין, היאך אמר משה כך לפנחס שילך ויהרוג, והא אמרינן שאם בא לימלך אין מורין לו, והתשובה שמשה לא הורה לו ופנחס לא נמלך בו, אלא שהוא הזכיר שמועתו בפני משה והוא השיב לו אם לעשות בו דין לא אמרת כלום, ואם לקנא בו עד שאתה אומר לאחרים אמור לעצמך, שאין לך ראוי ממך" (ר"ן שם).

לא לידע דין ומשפט בא פנחס וניגש אל משה, כי אם לברר ולחקור בלשכת הגזית אצל מי שנשלמו בו מעלות המידות כולם, האמנם ראוי הוא לבוא במשפט ולנקום נקמת ה', מבקש פנחס חותם אמת כי אכן קנאתו קנאת אמת, ומשהשיבו משה כי ראוי הוא, או אז טיהר בסילודין במעטה קנאה, ויקרב אל הקבה...

ויעמוד פנחס ויפלל, שיהא זה המעש ראוי ויעלה לרצון, מתוך תום וטוהר, בלתי לה' לבדו.

מלאכי השרת אינם בוחנים כליות ולב, חששו הם שפנחס בעל חימה הוא, עד שהעיד עליו יודע תעלומות אמנם קנאי בן קנאי הוא, אבל גם משיב חימה בן משיב חימה, ובלב מלא רחמים בא לקנא קנאת ה' צבאות.

מעתה נבין אל נכון מאמרם בבא בתרא קט ע"ב וכעין זה במדרש רבה

(במדבר רבה כ"א ב'):

"את מוצא בשעה שנדקר זמרי עמדו השבטים עליו ואמרו
ראיתם בן פוטיאל זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים
הרג נשיא שבט מִיִּשְׂרָאֵל, לפיכך בא הכתוב ליחסו, פנחס בן
אלעזר בן אהרן הכהן, לכך אמר הנני נותן לו את בריתי
שלום".

והדברים תמוהים על פניהם וכי דברי הבל ורעות רוח דיברו השבטים,
אבות אכלו בוסר ושיני בנים תכהנה, וכי מה ענין פנחס הקנאי אצל אבי
אמו שפיטם עגלים לעבו"ז.

אלא שטענו השבטים על פנחס ופקפקו בטוהר קנאתו, והלא אבי אמו
פיטם עגלים לעבו"ז וכבר אמרו חז"ל (שבת ק"ה ע"ב) שהשובר כלים
בחמתו כאילו עובד עבו"ז הוא, וכן אמרו בזוהר (בראשית כ"ז ע"ב) "כל
הכועס כאילו עובד עבו"ז" הרי שהכעס והעבו"ז כרוכים ירדו מן השמים,
וכנראה שפנחס ירש תכונת הכעס והחימה מאבי אמו שהיה מקריב
עגלים לעבודה זרה ולא מתוך רחמים וחמלה קנא פנחס קנאת ה' אלא
מתוך חימה ורוגז.

לפיכך בא הכתוב ליחסו אחר אהרן, העיד עליו יודע תעלומות הבוחן
לבבות, שאכן דבקו בו תכונות אבי זקינו, אבל לא זה שפיטם עגלים,
אלא זה האוהב שלום ורודף שלום, האוהב את הבריות ומקרבן לתורה,
בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. באלו המידות קנא לשם אלקיו והרג נשיא
בעמיו. לא קנא פנחס אלא במדת השלום, ובדין הוא שיטול שכרו.

"בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל
בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום" "אמר רבי
שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת
שלום בין ישראל וביני בעולם הזה אף לעתיד לבוא אתה הוא
שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר (מלאכי ג') 'הנה
אנוכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב
לב אבות על בנים" (ילקו"ש רמז תשע"א).

וזאת תורת הקנאות

ונראה לפי דרכנו בביאור מאמר סתום. הנה שנינו בברכות (כ' ע"א):

"א"ל רב פפא לאב"י מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו
ניסא ומאי שנא אנן דלא אתרחיש לן ניסא אי משום תנויי
בשני דרב יהודה כולי תנויי בניזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא
סדרי וכי הוי מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק
בקדרה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הוויות
דרב ושמואל קחזינן הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר
מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאנא אתי מטר
ואנן קא מצערינן נפשינן ומצוח קא צוחינן ולית דמשגח בן אמר
ליה קמאי הו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם אנן לא מסרינן
נפשינן אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא
כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא
קם קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית היא שיימוה בארבע
מאה זוזא א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר לה מתון מתון
ארבע מאה זוזי שויא".

ולכאורה יפלא מה ענין במה ששאל ר' אדא כותית זו לשמה ומה ענין
יש בתשלום נזקיה והלא לא באו אלא להעלות על נס את מסירות נפשו
להעמיד את הדת על תילה, כאשר קרע כרבלתא בשוקא.

ונראה לדרכנו דכל עוד לא נדע תכונות נפשו של ר' אדא ב"א, לא נוכל
להעמידו למופת של מסי"נ שמא קנאותו נובעת ממדת הדין והכעס, אך
אחרי שראינו הנהגתו כאשר נודע לו שפגע באשה נכריה לשווא, ושאל
לשמה, פייסה בדברים, ושילם לה בשופי לפנים משוה"ד, הרי ששורש
נשמתו במדת הרחמים, וגם קנאותו כולה רחמים וחמלה, הוא הוא מן
הראשונים דמסרי נפשיהו על קדושת ה'.

עתה נשכיל בביאור מאמרם, מה שצפנו בדברי חידותם:

"כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון
לבקרו, אמר לו: חנינא אחי! אי אתה יודע שאומה זו מן
השמים המליכוה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו

וּזְאת תּוֹרַת הַקְּנָאוֹת

והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהילות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך אמר לו מן השמים ירחמו! אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש! אמר לו רבי מה אני לחיי עולם הבא? אמר לו כלום מעשה בא לידך? אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו: "אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי" (ע"ז י"ח ע"א).

ולכאורה יפלא הלא רבי חנינא שם נפשו בכפו ומסר נפשו להרביץ תורה בישראל וכי לא די בזה כדי להביאו לחיי העולם הבא ומה תוסיף זכות הצדקה של מעות פורים לזכות העצומה של "אפילו נוטל את נפשך" למען כבוד שמו יתברך.

אלא שתמה רבי יוסי ב"ק בקנאותו של רבי חנינא, שמא קנאות יתירה היא זו שתולדתה בתכונת החימה שאינה מתחשבת בחיי הזולת וא"כ שמץ פסול יש בה, אך משנוכח לדעת תכונות נפשו הרחומה והחנונה של רבי חנינא שביטל סעודת פורים שלו ושל ביתו וחילק את כל אשר לו לעניים, מתוך אהבה וחמלה שאין להם קץ, שוב מבהיקה גם קנאותו באור יקרות של "לשם שמים". אם כן מחלקך יהא חלקי ומגורלך יהא גורלי. קנאות שכזו, תוך מסירות נפש עד קצה, זו קנאת אמת...

ב

"וזה שזכה פנחס ונתנה כהונה לו ולזרעו, הן כזו היא מהותה של כהונה, הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו אך גם שלוחי דידן הם" (עיי' תוס' קידושין כ"ג ע"ב).

צא ולמד מה שמצינו ב' פנים אלו במשפט הכהונה:

"אם עד שלא נגמר דינו (של רוצח נפש בשגגה) מת כהן

וזאת תורת הקנאות

גדול ומינו אחר תחתיו ולאחר מכן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני, מנה"מ וכו' מאי הוה ליה למעבד? היה לו לבקש רחמים שיגמר דינו לזכות ולא ביקש" (מכות י"א ע"א).

הכהן ליבו בצרת אחיו לחלצם ממיצר, ולהעתיר בעדם לחיים.

ומאידך אמרו:

"ערב יום הכפורים שחרית מעמידין אותו (את הכה"ג) בשער מזרח ומעבירין לפניו פרים אלים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה. תנא אף השעירים, ותנא דידן מאי טעמא לא תנא שעירים כיון דעל חטא קאתו חלשא דעתיה, אי הכי פר נמי על חטא הוא דאתי, פר כיון דעליו ועל אחיו הכהנים הוא דאתי באחיו הכהנים אם איכא איניש דאית ביה מילתא מידע ידע ליה ומהדר ליה בתשובה" (יומא י"ח ע"א).

הכהן הגדול ליבו בצער השכינה, לכפר ולטהר את העם, שלא ימצא בהם עובר עבירה שלא שב בתשובה, לטהר ולקדש את ישראל בקדושה של מעלה.

אכן "שלוחא דרחמנא" ו"שלוחא דידן", זהו שזכה פנחס לברית כהונת עולם, יען כי הוכיח פנחס בקנאותו כי שלוחא דרחמנא ושושבינא דמלכא הוא, אך בד בבד גם שושבינא דמטרוניתא ושלוחא דידן ובקנאו את קנאתי הסיר את חרון אף ה' וקנאתו בעוברי עבירה, ובמעשהו הביא שלום לעמו והצילם מכליה ח"ו.

"פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום".

תא שמע, מהותה של קנאה, ועומק שכרה...

"אמר רבי שמעון בן לקיש פנחס הוא אליהו, א"ל הקב"ה אתה נתת שלום בין ישראל וביני בעולם הזה אף לעתיד לבא

וזאת תורת הקנאות

אתה הוא שעתיד ליתן שלום ביני לבין בני שנאמר 'הנה אנכי
שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' והשיב לב
אבות על בנים" (ילקו"ש שם).

פנחס הוא אליהו, עודנו עומד ומשמש, כשלוחא דרחמנא ושלוחא
דידן.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

